

Тас дойдугаар опыггара

КАНАДАБА ТЫА ХАҢААЙЫСТЫБАТЫН БЫЫСТАПКАТА

Бастагы күн толору хас эмэ түһүмэктээн да-
кылааттары ийиттибит. Олору тустаах минис-
терствэ эппизтээх үлэһиттэрэ, араас учуонайдар, про-
фессордар аахтылар, үлэ опытын билиһиннэрдил-
лэр. Икки государственнай тылы тэҥинэн туттал-
лар, ол английскай уонна французскай. Эрдэстэн
этээх, Канадаба коллективнаан үлэлээһин дик-
таас суох, барыта фермерскай хаһаайыстыбалар.
Дойду үлүһүн 250 тыһ. фермерскай хаһаайыстыба
баарыттан, агардас Онтариога 80 тыһ. баар эбит.
Тыа хаһаайыстыбатынан үлэлиир нэһилиэнньэ 4%
(100 киһиттэн 1-рэ) дьарыктаннар даҕаны, оҕорон
таһаарыта бу салаа дойду экономикатыгар сүрүн
мэстэни ылар. Сайдыылара онук баһырай. Дой-
дуу бүтүннүү хааччыйан баран, өссө бородууксуу-
ларын үксүн тас дойдуларга батараллар, ордук
АХШ-гар. Тутууга нэһилиэнньэ 3, предприни-
мательствога 14%, хааччыйар эйгэбэ 70% үлэлиир-
лэр. Салтын орто температурата сайынны +30,
кыһынны -20 кыраадыс.

— Дьэ, аан дойду быыстапкага диэн хай-
дах-туох тэриллэр эбитий, ордук туу интэ-
риэһиргээтигит?

— Аһара улахан, киэн-куон быыстапка павиль-
оннара бүүс бүтүннүү сабылалах сиргэ ытылынны-
лар. Биһиги ордук аныгы технологиялар, техника-
быыстапкатын олус сэрэстэтибит. Манна аан дойду,
холобур, Белоруссияттан саҕалаан Америка, Кана-
да, Кытай, Япония уо.д.а. омок аатырбыт фирмала-
рын онгоһуктара барыта килэчи аһыан турар.
Биһиги атыллар кыра-улахан трактордар туох
баар соһор техникаларынын эмиз бааллар. Олор
өскөтүн санах тизийбит буоллахтарына, ол төһө ый-
аһыннаба тутта көстө турар. Манна эмиз төһө
бадарар ахсааннаах сүөһүгэ, биер онук кыра да,
улахан да хаһаайыстыбага туттулар техника, обо-
рудование арааһа сөхтөрдө. Онно ынах сиһини,
туһаары суулар, ноһуому ыраастыыр, ыыр (дойка)
тэриллэр күн аҕалгалар бааллар. Быыстапкага
араас омок делегациялара быыстала суох кэлэллэр.
Биһиги, биризмэбэ ыктаран, сорох павильоннары
кыйаан да көрбөтүбүт. Аны "Крестьянский рынок"
илдэ сырыттылар. Фермердар оҕорон аҕалга үүт-
сүөгэй, эт уо.д.а. бородууксууларга (барыла па-
кетированнайдар) тардыллан турар сир.

— Программа итинэн өссө ханнык
дьаһаллар ытылыннылар?

— Программат олус киэн, биһиги делегация
биер күн хойутаан тийбиһиппит, ону сиктээн биз-
нэһэр, барыта 8 күн сырыттыбыт. Сүрүннөөн фер-
мерскай хаһаайыстыбалар үлэлэриг билэсиптиг.
Тыага, ынах сүөһү, көтөр, балык итинини,
ордуот аһыан күөкэ дьарыктаналлар эбит.
Сипигини ити көрүгүннөрүн дьарыктаначчы фер-
мердарга, биер сибээки үүннэрэр фермерга уонна
эт-үүт комбинагыгар сырыттынардылар.

Бастагынан сылдыһыт сүөһү иитэр ферманы
өссө 60 сыл анараа өттүгэр аҕалара саҕалаабыт.
Биһиги ити-биһилэр биер уолларынын, үс бас би-
лээччи буолан 300 манар ынахтаахтар. Ону наймы-
ламмыт биер ыаньыкыт ыыр, ону таһынан эмиз
икки тас үлэһиттээхтэрэ күн аһара кэлэн бараллар
эбит. Сайынны үлэ элбээн, эбии 5-6 киһини най-
мылаһаллар. Барыта 350 гектар бурдук сирдэхтэр.
Ынахтарыны сылы эргичи баайан туруораллар, мэ-
чипиллэтэр. Уйа барыта автоматика. Тэҥинэн 24-тү
ынах манар, биердирлэр сылга ортотунан 12000
кг үүтү бизрэллэр, саамай элбэри бизрэр ынах-
тытан күнгэ 80-нуу кг үүтү ыһаллар. Ыаньыкыт
ити 300 ынагы күнгэ үстэ 3-түү чаас ыыр. Онно
ааһа ынах аһын электроннай счетчиктар баалара
буунах төһө үүтү бизрбитин, үүтүн сыатын, хаачы-
стыбатын толору көрдөрөр, үүт ол кэннэ сойугар ка-
мерага кутуллар. Онон үүтү тутууччы киһиэхэ да
неадыбайка бэйэтэ кэлэн тизийэн барар. Бу өттүнэн
биһиги курдук үүтү туттарыта күн-чаас суппэт, кэ-
тэһини-манаһыны терүт суох. Уулатын, аһатын,

Бу сыл олунньу 2 күнтэн Канада Онтарио, Торонто куораттарыгар аан дойду-
таабы тыа хаһаайыстыбатын улахан быыстапкага үлэлээтэ уонна онуоха аналлаах
программа итинэн араас дьаһаллар ытылыннылар. Онно Саха сириттэн Тыа
хаһаайыстыбатын министерствотун тэрийиитинэн министр А.И.Степанов салайа-
аччылаах 24 киһилээх делегация кыттыны ылла. Киһилэр истэригэр улуустартан 8
бааһынай (фермерскай), икки коллективнай хаһаайыстыбалар баһылыктара, араас
кооперативтар, компаниялар, фирмалар бэрэстэбинэллэрэ, "Саха-фермер" ви-
це-президентэ Г.Г.Сивцев, "Саха-фермер лизинг" генеральной директора Г.Н.Не-
стерев о.д.а. бааллар. Чурапчы улууттан бу улахан дьаһалга Төһөтөн "Олохоос"
бааһынай хаһаайыстыба салайааччыта В.В.Смирников баран кэллэ.

Киниттэн ылбыт интервьюбутун кытта билсиг.

ноһуому ыраастааһын барыта механизацияламмыт.
Уолсайыһын, ханна даҕаны илии үлэтэ суох онгоһул-
лубут.

Эдэр ынахтары тутта сатыыллар, 23 ыйдарыттан
төрөтөллөр. Искусственной сизмализаһин. Ньирэйи
төрөтөт оҕулуун араараннар, эппин дьарыктанач-
чыларга атылыллар. Олор 18-24 ыйдарыгар эк-
ки туттараллар, хас биердирлэрин тыһынаах ый-
аһыннара 500-600 кг тийэр. Аны үс сааһын аас-
пыт сүөһү (кырдыаһас дэнэн) анал комиссияны
аһар. Ынах буолар ньирэйдэрин таһырдга биер-
ди анал ыйаларга туталлар. Тыһындагына ыйа-
ларга иккилии ньирэйи хаһааллар.

Джордж Мартин фермер 20 гектар тылаах,
клен үүннэрэр сирдэх, 30 манар ынахтаах уонна
экки иитэр сүөһүлүрдэх. Клентан хатын утун кур-
дук сироп ылар, оҕутан, кутан бэйэтин маһаһы-
ныгар атылыыр, үтүн, эгин эмиз. Бурдугунан дьа-
рыгыгар фермер, бу үлэтин 35 сыл анараа өттүгэр
саҕалаабыт. Кэргэниннэн, үс уолуунан үлэлиилэр.
3000 гектар бааһынаахтар, ол иһиттэн 300 гекта-
ра чааһынайа, 2700 гектарын атын чааһынай дьон-
тон тутуһат. Биһигинэн кооперациялаһын курдук.
Сирин туһанытын иһин бурдугунан, атын да боро-
дууксуулан толунар. Барыта 700 манар ынахтаах.
Наймылаһан үлэлиир 30 киһилээх. Бурдугу куур-
дар, ыраастыыр улахан, үрдүк (биһиги манна көрөр
водобашнигытынааһар үрдүктэр) бункердардаах,
емкосттаах. Сылга 15000 тонна бурдугу үүннэрэр,
гектар ахсыттан 50-нуу центнери ылар. Кукурузала-
ах, онтон гектарыттан ортотунан 80-нуу центнери
үүннэрэр. Санаажа, сиклээх аһын сүк үүннэһинэн
эмиз дьарыгыгар. Биһиги курдук сирин сыһына-
пат. Биер сыл бурдугу, нөһүө сыл кукурузаны о.д.а.
культуралары солбуһан ылар. Биер тонна бурдуга
биһиги сыһаныгынан 1200 солк. бэйэтэ бас билэр
4 комбайннаах (биһирин сыһаһа 400 тыһ. (к.д.) кө-

надскай доллар), 10-н таһа массынааһа (биерэ
200 тыһ. к.д.), сирин оҕорор, таһастыыр улахан
трактордаах (биерэ 250 тыһ. к.д.).

Сибээки үүннэрэр фермерга. Бу көрүгүнэн 26
сылын дьарыктанар. Кэргэниннэн Голландияттан
салбиттар. Фермер 4-5 гектар сирдэх. Онно ба-
рыта теплица, 2-3 хос аһыллар-сабыллар целло-
фан бурдугуннаах. Үүннэрбит сибээкигин (декора-
тивнай) 3-4 мөл. устуука горшочектарга оҕордон
атылыллар. Биһиги курдук, манна быһыллан аты-
лаһыллар сибээкини "өбүтсүбээккэлэр" дьиллэр.
Манна 50 киһи үлэлиир. Фермер сылааһы дохуота
1 мөл. доллар. Биер чаас үлөбэ 7,5 к.д. (биһигинэн
185 солк.) төлөнөр. Хамсаабат капиталга 6 мөл. к.д.
сыһаалаах.

Питер фермер. Аһатын кытта 25 суол оҕурсу
араас суолун үүннэрэр. Интэриэһинэ баар, ону
үрүт да, хара да буора суох үүннэрэр эбэтэр үөһэ
өтө стекловата, алларата пролон. Манна ол ону-
гар алта суол удобрение туттулар. Ханьык оҕурсу-
га туох компонент наада буоларын компьютер
быһаарар. Эмиз барыта механизированнай. Сай-
ды. Манна наймыга 10 киһи үлэлиир. Итинэн фер-
мер 2,5 гектар сиргэ теплицалаах, аһа бетон. Бу
эмиз табыстаах. Ол эбэтэр, тохтубут уу тэһин
сагалым кутуллар. Теплица салын температуратын
нан сагалан, аһыллар-сабыллар. Сайынны се-
зонга 10-тан таһа мексиканскай (чөлчөк үлэһит
илиини) наймылаһаллар. Күнгэ ортотунан 15000
устуука оҕурсуну хомуйар. Олуккайын ыйаһынаа-
н, суортаан, вакуумнайдык суулаан тутта атыһа
таһаарар. Сыһаһа оҕурсу үлүнүттан тутулукаах.
Оун оҕурсу кыйгытулар эбит. Теплицатын сылга
3,5 ый сыһынаар.

Таба иһигиһэ. Канадаба бу биер сүрүн салаа-
ра. Манан 2200 хаһаайыстыба дьарыктанар. Биһиги
150 табалаах Берни Шаттн фермер үлэтин билсис-

тибит. Күнн 30 гектар сирдэх, табага аһатар аста-
рын арааһа (компонента) от, санах, бытарытыллы-
быт кукуруза. Ууну сир аһыттан хачайдаан
ылар. Биер киһи таба этэ 30 к.д., биһигинэн 680
солк. Санамай улахан дохуот таба муһууттан киирэр.
Бу сүрүннөөн эмиз аһан барар, ону таһынан улаа-
пыт сүөһү муһуун үлүгүртэн "кальцевые добавки"
дизигиһэ тутталлар. Фермер эмиз бэйэтэ
маһаһынаах. Онно табаттан ыһыллар от-ас боро-
дууксуулар таһынан тили (унт, жилет о.д.а.)
онгоһуктары атыһа таһаарар.

Фермердэр сылга ылбыт дохуоттарыттан нолу-
оһа 25 % бизрэллэр. Государственной кредит ди-
эн 25 сыл болдохтоон бэриллэр, ол иһигэр техни-
кага 10, атын тыа хаһаайыстыбатыгар туттуларга
(булуук, тараах о.д.а.) 5 сылга. Кредит страхово-
й компания мексиканскай бэриллэрэ булгуччулаах.

Эт комбината 1957 с. тэриллибит. Үс быраат-
тылар бас билэллэр. Сууккаба икки сменанан
2000 сүөһүнү өлөрөн астыллар, сүөһү конвейер
нөһүө аһарыллар, барыта механизированнай, илии
үлэтэ суох. Сүрүннөөн 18 ыйдаах, ортотунан тыһы-
наах ынаһынын 500-600 кг сүөһү өлөрүлэр.
Кыһатын бүүс бүтүннүү бэлэм бородууксууа бу-
лан, тыһынар камерага киллэриллэр, атыһа тах-
сар. Комбинатка 1,5 тыһ. киһи үлэлиир. 8 чаастаах
үлэ күнэ, ол быһыгар 30 мүн. эбэтэр, хас 2 чаас үлэ
күннүтэн 5 мүн. тохтобул биллэриллэр. Манна,
дьэ, дойдуга баар араас омок бэрэстэбинэллэрэ —
негр, мексиканскай, нууча, украинскай о.д.а. үлэлиир-
лэр. Оун уруурбаан нуучалары булан кэпсэтэн
ыллыбыт. Бэйэлэрэ даҕаны үөрэммиттэр, хаалгы-
таах буолла да, ол Россияттан диэн бэркэ биллэрэр
эбит.

— Дойду дойду ааттаах, сурахтаах. Ордук
туу интэриэһиргээтигит, сонурҕаатыгит?

— Канадаба үлэһит уопускага биер эрэ нэди-
лэ төлөнөр, онтон уһатар буолууһуна, бэйэтэ
төлүр. Фермер үлэтин государство кустуруолууру,
политикатын оҕорор. Дьэ, онтон уратыта фермер
бэйэтин үлэтэ, саһаһа. Фермер үлэтэ манна олус
убаастанар, быһата, "престижнай" дэнэр. Сирин
ылбыт кэпсэтээччи туһаналлар. Хас гектар сир
улахан суолталаах. Аһа саҕалаабыт дьылатын
оҕуто салгыыр. Кыра эрдэхтэриттан убана, үлэһит
үлэһитлэр эбит. Кэлин оро, ычат бу сирин, уоту,
сүөһүнү араһыттан атыһылан ылар. Аһас чаастаах
үлэ күнэ. Наймылаһыт үлэһит онтон ордук үлэ-
лэһит, эбии төлөнөр. Кэлин дьону, "кэпсэти
үлэһит илии" диэн, хото ылаһар. Гражданствоны
ыларга 3,5 сыл болдохтоох. Сайаһылаһына биз-
рэн баран 1,5 сыл кэпсэтэһин. Оскуолаба үөрэни,
эмтэни, операция босхо.

Биер кэрэхсээбиппит — Ниагарскай водопад.
Олохтоохтор, туристар даҕаны быһа аһапат
көстүлөөх мистэһэр. Сылга ортотунан 14 мөл.
киһи сылдыр дэннэ. Аны, дьилибэт баар, муостаны
туохтаһын да Америка сириттэр баар буоларын. Бу
икки государство тэҥинэн икки гидростанцияны
үлэһитлэр. Чөл олохтоох дойдуга. Биер да полици-
яны көрбөтүбүт. Пиво рекламалаһыт, ууруска
иһэр киһи улахан истэриэһи төлүүр. Арыгы атыһа
— государство монополията. Аһал кыһаһаах эр
сиргэ аһылаһар. Оннооһор сорох куораттарга ары-
гыны атыһылар биер эрэ маһаһын баар.

Дьэ, уонна санамай сөхтүлүт диэн, тыа хаһаай-
ыстыбата олус сайдылааһын. Барыта урдук техно-
логия, автоматика, компьютер нөһүө үлэһит-
лэр. Биһиги бу дьаһаллартан элбэһи билэн-көрөн,
үөрэнэн кэлибит, ол түмүгүнэн барыбыгыгар сер-
тификат туттардылар. Саха сирин делегациятын
туһуан аһаан-минээн хаһааттарга таһаардылар,
радионан, телевизорунан эмиз сырдаттылар.

С.СМИРНОВА кэпсэттэ.

Хайтыскаба: Саха сирин дьонно Канадаба.

СОНУНАР

НИКОЛАЙ ЗАХАРОВ — СИБИРГЭ ИККИС

Кытааннактар Николай Захаров оҕорон-сотору сүүрүүгэ уонна хайыһага күрэхтэһэ барарыгар үөрэнэн хаал-
быт дьоммут, хайаан даҕаны кыйаан-хотон кэлэригэр экин эрэллээх буолуохтаах. Быйыл кыһын киһи баһай
эмэ уһунуун суох буолбутугар, дьэ суохтаабыт, кууһубут. Кэлбитин кэннэ билбиппит, хайыһага Сибирь чам-
пионатыгар күрэхтэспит эбит.

Алтынньы ый 6 күнүттэн сэттинньи ый 5 күнүгэр джари Нерюнгри куоракка — сбирга сылпыт. Тренеринэн
ЧГФКСИ-ттан Егор Елисеев итинэн икки студент уонна ЧРОСИО 10 кылаас үөрэнээччитэ Надя Елисеева бар-
сыбыттар. 14 күн эрчиллээх Николай 275 км сүүрбүт. Ити быйыгар Нерюнгри куорат үбүлүмүгэр аһаммыт
күрэхтэһингэ кыттыбыттар. Аһын уобаластартан кэлэн барыта 30 хайыһаардыт илин быһыастыт. 3 км көҕүл
күрэхтэһингэ күрэхтэһингэ Надя Елисеева үлүс мээстэни ылбыт, студент уоллуттар да бэйэлэрин кыахтарынан
стильинэн күрэхтэһингэ Николай Захаров ветераннарга 10 км бастаабыт.

Кулаһаана суох сүүрүттэр. Николай Захаров ветераннарга (Нуратыттан Н.Захаров, Мэнгэ-Хаҥалас-
Тоһуһуһу ый 6 күнүгэр Саха сириттэн — туерг кыһылаах хамаандата (Нуратыттан Н.Захаров, Мэнгэ-Хаҥалас-
тан В.Сидоров, Горнайтан С.Контоев уонна Дьомсуһаһытан М.Бандерова) Сибирь чемпионатыгар күрэхтэһин-
гэ Новосибирскайга барбыт. Ити бөлөһөннүн Николай 368 км сүүрбүт. Сбир кэмигэр Саха сирин хамаан-
да Новосибирскайга барбыт. 50-55 саастаахтарга В. Сидоров бэһис, 60-64 саастаах-
тарга Н. Захаров иккис, С. Контоев үлүс мээстэни ылбыттар.

Тоһуһуһу ый 24 күнүгэр чемпионат ытыллар сиргэр, Алтайскай кыһай Заринскай куоратын тийбит-
тар. Чемпионат тоһуһуһу ый 28 күнүттэн саҕаламмыт. Биһиги биер дойдубаһыт Н.Захаров 10 км классичес-
кай сүүрүүгэ — иккис, 5 км көҕүл сүүрүүгэ эмиз иккис мээстэ буолбут. Тоһуһуһу ый 30 күнүгэр 16 хамаанда эс-
кай сүүрүүгэ — иккис, 5 км көҕүл сүүрүүгэ эмиз иккис мээстэ этэпкэ сүүрүк, эстафетаны тэрдүтүһэн аҕалбыт. Түмүккэ Саха
таһаарыа күрэхтэспит. Николай Захаров бастагы этэпкэ сүүрүк, эстафетаны тэрдүтүһэн аҕалбыт. Мария Банде-
сирин хамаандата — бэһис буолбут. Урууку сылларга Россия чемпионатыгар кыттыбыт буоланнар, Мария Банде-
сирова уонна Степан Контоев олунньу ый 17-27 күннэригэр ытыллар аан дойду чемпионатыгар кытта Москвага
барбыттар.

Николай Захаров бу улахан күрэхтэһингиттэн иккис мээстэ буолан, үрүт — күмүс медаллаах, дипломнаах эр-
сиһинэ. Киһи биһигин кулуун тутар ый 17-20 күннэригэр Златуст куоракка Россия кубогун иһин барарга бэ-
лэһинэ сылдыр. Быйыл Россияга ситиһилээхтик күрэхтэһэһинэ, эһил аан дойдутаагы турнирга кыттар бы-
лаһына сыһаа. Биер дойдубаһытыгар, спорт ветераныгар Н. Захаровка ситиһиллэри бастааһыт.

Мотрена ЛЕОНТЬЕВА,
Кытааннах.

Сыланга цирк түһүлгэтэ

Олунньу ый 18-20 күннэригэр Сылайга Сыннаһаан киһинигэр — илин эһэр улуустар оҕо цирко-
вой студияларын "Кустук-2005" фестиваль-конкурса буолан ааста. Онно "Ус-Алдан улууттан Бо-
роһоннобу "Тингиллөөн" студия (сал. А.Н.Босиков), "Чурапчы салиһыһыттан "Нурданын"
улууһан (сал. А.В.Пестржкова) уонна Д.П.Коркин аатынан ЧРОСИО "Ураанскай" цирковой студиятын
(сал. Д.И.Чабаан, Е.А.Козин, Н.П.Калачев), Арнылаахтан "Иммигэ" улууһан (сал. Т.А.Христофоро-
ва), Кытааннах биир дойдубаһыт Спартак Романов, Саха государственнай мэр-кулуп театрын ди-
ректорун солбуһааччы, СР культуранын үлэһитэ В.П.Герасимов, улуустаагы уорук управ-
лениетин специалистара М.И.Кириллина, В.Н.Пестржева, культура управлениеттан Д.П.Макаро-
ва — көрөн-истэн сыһаһаһылар. Дьолун ыалдыгытынан — биер дойдубаһытыгар Улуус Муньаһын
делуаттарга П.М.Макаров, И.Г.Макаров, норуот маастара И.И.Говоров, хомус ууһа И.Н.Полов бу-
оллулар.

Дьурулур сүбэ оҕолор хас биердир нүмэрдэрин чачы кыһаһан толорбуттарын бэлэһэһэ,
"таһаан чачы да норуоһа баар эбит" диэн аһыһа.
Бу түһүлгэттэн оҕолор бары дипломант, лауреат аһын ылан, бириэс тутан үөрэн-көтөн аһыһын
тарбастылар. Гран-при хаһаайыһынынан "Кустук" студия иһиллээччилэрэ Ярик Лебедев, Алик
Ноговицын буоллулар. Оттон "Бастыҥ салайааччы" үрдүк ааты Сыланнааһы "Кустук" цирковой сту-
дия салайааччыта Егор Семенович чачы даҕаны дэһиттэр таһаһаах:
ырыаһыт, үгүһүт, артын, клоун, оформитель, режиссер... Киһи кыра оҕолорго цирковой студия
тэрийбитэ нөһүө бис сыл буола оуста. Бу аһыһа кэм иһигэр үлүс оҕо цирк аһыһаах эйгэти-
гэр уһуулуһа, ситиһиллэр да элбэх. Элбэх сонун иһаһаах, оҕо аһыһаах үөрүүнү эрэ бэлэһиттэр
аналлаах эдэр таһаһаах ыһаһыһын өссө да сайын, үрдүккэ көт — диэн аһыһыт. Оттон биһиги,
нэһилиэһин дьонно, куруутун киһини өйүүтүт, күс — көмө буолуһуһут.

Анастасия АММОСОВА, общ. корр.

